

SOSYAL MEDYADA DEZENFORMASYON VE HABER DOĞRULAMA PLATFORMLARININ PRATİKLERİ¹

Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ²

ÖZ

Yeni iletişim teknolojilerinin 21. yüzyıla birlikte toplumsal hayat ve iletişim ortamı üzerinde dönüştürücü etkileri olmuştur. İnternet ve sosyal medyanın gündelik hayatlara git gide daha fazla entegre olmasıyla birlikte iletişim ve habercilik anlayışlarında da değişimler yaşanmıştır. İnternet'in sağladığı, bilgiye kolay ulaşım, haberlerin hızlı şekilde dolaşımı ve insanları ağlar üzerinde buluşturma gibi faydalarla birlikte; özellikle sosyal medya üzerinden dolaşıma giren "sahte haberlerin" kamuoyunun objektif/doğru haberler aracılığıyla oluşması idealini olumsuz şekilde etkilemektedir. Dijital ortamda faaliyet gösteren haber doğrulama platformları bu sahte haberlerle mücadelede önemli rol oynamaya başlamıştır. Bu çerçevede çalışmada, Türkiye ve dünyadan iki haber doğrulama platformu "Teyit.org" ve "Snopes.com" örnek vaka olarak seçilmiştir. Öncelikle bu platformların özellikleri ortaya koyulmuş, kullandıkları haber doğrulama yöntemleri incelenmiş ve içerik analiziyle bu platformların haber doğrulama süreçlerinde hangi konulara öncelik verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada, haber doğrulama amacıyla kurulan sivil toplum girişimlerinin sınırlılıkları tartışmaya açılmış ve bunların tek başına yeterli olmayacağı, bireylerin bilinçlenmesi ve dijital medya okuryazarlığı seviyelerinin artırılmasının da aynı derecede önemli olduğunun altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni medya, Sosyal medya, Haber doğrulama platformları, Medya okuryazarlığı.

DISINFORMATION ON SOCIAL MEDIA AND PRACTICES OF FACT-CHECKING PLATFORMS ABSTRACT

The new communication technologies have had a transformative impact on the society and communication environment in the 21st century. With the integration of the Internet and social media into everyday life, the practices of communication and journalism have also changed. Although the Internet brought easy access to information, rapid circulation of news and the network structure which brings people together easily; circulation of fake news via social media networks emerged as a problem which endangers the democratic public opinion formation process. Fact-checking platforms, which operate in digital media, have started to play an important role concerning the fight against this fake news issue. In this framework, the two fact-checking websites, "Teyit.org" ve "Snopes.com" have been chosen as case studies. First of all, the features of these platforms have been put forward, the fact-checking methods they use have been examined and via content analysis, which issues they prioritize in fact-checking processes has been revealed. In addition to that, the limitations of fact-checking

¹ Bu makale 14-17 Mart 2019 Tarihleri Arasında Düzenlenen Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumunda Sunulan Bildirinin Geliştirilmiş Tam Metnidir.

² Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi Dış İlişkiler Koordinatörlüğü, fatihcomlekci@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4811-5558

services were discussed in the study. Also, it has been underlined that individual awareness against fake news and raising digital media literacy levels are equally important in addressing this issue.

Keywords: New media, Social media, Fact-checking platforms, Media literacy.

GİRİŞ

Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin gelişimiyle habercilik pratiklerinde birçok dönüşüm yaşanmakla birlikte, kamuoyuna sunulan haberlerin doğruluğu ve güvenilirliği güncel bir sorun olarak önemini korumaktadır. “Hakikat sonrası” olarak adlandırılmaya başlayan çağda, kişisel kanaatlerin, inanışların ve duyguların objektif gerçekliğin yerini almaya başladığı da sıklıkla dillendirilmektedir. İnternet ve sosyal medyanın kullanımının yaygınlaşması ve gündelik hayatların bir parçası olmaya başlaması, yaptığı birçok olumlu etkinin yanında (hızlı iletişim, zaman-mekan kısıtlarının ortadan kalkmaya başlaması, enformasyona kolay erişim vb.), özellikle sosyal medyada sahte haberlerin hızlı bir şekilde yayılması gibi olumsuz bir sonucu da beraberinde getirmiştir. Kamuoyunun sağlıklı biçimde şekillenmesine engel olmaya başlayan bu olgu, son yıllarda medya profesyonellerinin ve akademisyenlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Ayrıca söz konusu durum, sahte haberlerle mücadele etme amacıyla çeşitli haber doğrulama platformlarının kurulmasına da neden olmuştur. Bu platformlar, hem sosyal medya hem de geleneksel medya aracılığıyla yayılan dezenformasyona karşı durmaya çalışan, ekonomik olarak şeffaf ve politik olarak tarafsız bir duruş benimseyen sivil toplum girişimleri olarak dikkat çekmektedirler. İşte bu kapsamda çalışmanın amacı, Türkiye’den ve dünyadan seçilen örnek platformların incelenmesi yoluyla, bu platformların temel özelliklerini, haber doğrulama sırasında izledikleri yöntemleri ve hazırladıkları dosyalar aracılığıyla öne çıkardıkları/önem verdikleri konuları ortaya çıkarmaktır. Ayrıca çalışmada bu platformların sınırlılıkları ve kişilerin dijital okuryazarlık seviyelerinin yükseltilmesi konuları çerçevesinde bir tartışma da yürütülmüştür.

1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

İster “sahte haber” ister “dezenformasyon” olarak adlandırılınsın, yanlış ve manipülatif haberlerin sosyal medya üzerinden dolaşıma girerek geniş kitlelere ulaşmasının toplumsal anlamda olumsuz etkileri olmaktadır. McIntyre’a (2018) göre,

hakikat-ötesi olarak adlandırılan çağda araştırmaya ve olgulara dayanan gazetecilik yerini kişisel inanış ve kanaatlerin ağır bastığı bir medya ortamına bırakmıştır. “Sahte haber” kavramı birçok tartışmaya konu olmakla birlikte genellikle, geniş çapta dezenformasyon ve yanıltıcı haberlerin medyada ve çevrimiçinde yayılması olarak tanımlanmaktadır (Sonderman, 2012; Allcott ve Gentzkow, 2017). Doğru olmayan bilgilere dayalı haberler bir kez yayılmaya başladıktan sonra, daha sonra bu haberlerin asılsız olduğu ortaya çıkarılsa bile sahte haberlerin etkisi insanların fikir ve inanışlarını etkilemeye devam edebilmektedir (Marwick ve Lewis, 2018: 44). İdeal olarak kamuoyunun toplumsal anlamda demokratik bir tartışma sonucu oluşması, insanların edindikleri doğru ve güvenilir bilgilere istinaden toplumsal olaylarla ilgili fikir belirlemeleri gerekmektedir. Kamuoyunun bu anlamda sağlıklı bir biçimde oluşması için, sağlayacağı doğru ve güvenilir bilgilerle “dördüncü kuvvet” olarak medyanın katkı sunması beklenmektedir (Gamson, 2004; McCombs, 2018). İnternet de bu çerçevede bilgi akışını ve sosyo-politik katılımı arttıracığı, çevrimiçi ortamdan başlayarak toplumun demokratikleşmesine katkı sunacağı düşüncesiyle yüceltilmiş, ancak daha sonra başta çevrimiçi dezenformasyon olmak üzere sayısal iletişim ağlarının etkilerine dair birçok eleştiri gündeme getirilmiştir.

Dijital araçlar insanların hayatlarını kolaylaştırmaya hizmet edebildiği gibi politik, sosyal ve ekonomik gayelerle sahte/yönlendirici haberleri yaymaya çalışan kişi ve gruplara da belirli bir repertuar sağlamaktadır. Bu bağlamda *troll* ve *bot* (sahte) hesaplar, Facebook ve Twitter gibi popüler sosyal medya platformlarındaki yönlendirici içerik üretimleri, ses ve görüntü üzerinde yapılan manipülasyonlar ve siber korsanlık faaliyetleri aracılığıyla dezenformasyona dayalı içerikler sayısal iletişim ağlarında hızla yayılabilmektedir (Ferrara, 2017; Bastos ve Mercea, 2017; Bennett ve Livingston, 2018). Bu durum medyaya ve haberlere olan güvenin azalmasına, kullanıcıların belirli sosyal, politik ya da ekonomik amaçlarla manipüle edilmelerine, vatandaşların karar alma süreçlerinin olumsuz etkilenmesine ve kamuoyunun doğruluğu şüpheli bilgiler çerçevesinde oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda, bazı devletlerin ve siyasi partilerin, seçimlerin sonuçlarını şekillendirmek ve diplomatik üstünlük elde etmek gibi amaçlarla sosyal medya ekipleri oluşturdukları, bazı sahte ya da yanıltıcı haberlerin yayılmasına aracılık

ettikleri ve dijital propaganda araçlarından faydalandıkları iddiaları gündeme getirilmiştir (Bradshaw ve Howard, 2018: 29-30). Reuters'ın 2019 yılında yayınladığı rapora göre (Newman vd., 2019) küresel anlamda habere olan güven bir önceki yıla göre %2 gerilemiş ve %42'ye düşmüştür. Türkiye'de ise genel olarak haberlere güven %46, sosyal medya haberlerine güven ise %40'da kalmıştır. Edelman Güven Ölçeği (2019) araştırmasında ise, katılımcıların %73'ünün medyadaki yanlış bilgilerden ve yalan haberlerin manipülatif amaçlı olarak kullanımından endişe duydukları ortaya koyulmuştur. Görüldüğü üzere, sosyal medya üzerinden gündeme gelen sahte haber ve dezenformasyon sorunu genel olarak sosyal medyaya duyulan güven üzerinde de olumsuz bir etki yapabilmektedir.

Sahte haberlerle mücadele etme amacıyla faaliyet gösteren haber doğrulama platformları ise, kişiler, gazeteciler ya da sivil toplum örgütleri tarafından kurulan, kamuya açık kaynaklardaki içerik ve iddiaların doğruluğunu araştırma, ulaştığı sonuçları okuyucularla paylaşma ve kullanıcıları dijital ortamdaki içeriğin güvenilirliği konusunda bilgilendirme misyonu yüklenen girişimlerdir. Temel amaç, kamuoyunun doğru bir şekilde bilgilendirilmesi hedefiyle paralel biçimde, vatandaşların kanaatlerini objektif haberler/gerçekler üzerine oluşturmaları ve dezenformasyona mümkün olduğunca az maruz kalmalarının sağlanmasıdır. Haber doğrulama platformlarını nitelikleri bakımından üçe ayırmak mümkündür. Bunların ilki, politikacıların kamusal demeç, söylem ve vaatlerinin doğrulanmasıyla ilgilenen, genelde siyasi konular üzerine odaklanan platformlardır. İkinci olarak ise, çevrimiçinde dolaşıma giren çeşitli dedikodu, aldatmaca, şehir efsanesi ve uydurma haberleri ele alan platformlar gelmektedir. Son olarak da, sadece belirli güncel olaylar üzerine odaklanan (ABD Başkanlık seçimleri vb.) haber doğrulama platformları bulunmaktadır (Brandtzaeg ve Følstad, 2017). Ayrıca, finansal şeffaflık ve tüm kesimlere eşit mesafede kalma bu platformların üzerinde uzlaştıkları temel özellikler olarak öne çıkmaktadır. Young vd.'nin (2018) araştırmasında da, bu platformların dünyada yanlış enformasyon ve yanıltmalara karşı tarafsız bir biçimde doğrunun peşinden koşan organizasyonlar olarak taşıdıkları önemin altı çizilmiştir. Graves ve Cherubini'nin (2016) Avrupa'daki haber doğrulama platformlarının yükselişi üzerine hazırladıkları raporda ise, özellikle politikacıların ve ana-akım

medyanın dolaşıma soktuğu şüpheli söylemlerin kontrolünde bu platformların oynadıkları rol vurgulanmıştır. Bu yükselişte uluslararası bir ağın parçası olma, uzman kişilerden faydalanma ve internet ile sosyal medya kanallarını etkin biçimde kullanma gibi eğilimlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Ayrıca, Poynter Enstitüsü tarafından 2015 yılında kurulan “Uluslararası Doğruluk Kontrol Ağı”, dünyanın farklı ülkelerinde faaliyet gösteren haber doğrulama platformları arasında bilgi alışverişini mümkün kılmaktadır.

Türkiye’de de habere duyulan güven, sahte haber sorunu ve haber doğrulama platformlarının bu anlamdaki faaliyetleri çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Örneğin doğru haber alma hakkı ve sosyal medyadaki dezenformasyon sorununu “Doğruluk Payı” ve “Yalansavar” girişimleri üzerinden gündeme getiren Yegen (2018), bu platformların daha geniş bir kitleye ulaşabilmesinin ve bireylerin dezenformasyon konusunda bilinçlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Erkan ve Ayhan’ın (2018) Teyit.org örneği üzerinden sosyal medyada dezenformasyon sorununu inceledikleri çalışmalarında ise, bilgi kirliliğinin önüne geçmede haber doğrulama platformlarının çabaları kadar vatandaşların dijital okuryazarlık seviyelerinin artırılmasının da önemli olduğu belirtilmiştir. Sahte haber sorununa sağlık iletişimi çerçevesinde yaklaşan Taylan ve Ünal (2017: 97-98) ise, bireylerin yanı sıra ana-akım medyanın da sahte haberlerin yayılmasında rol oynayabildiğini, Teyit.org gibi girişimlerin medya okuryazarlığının yaygınlaşması anlamında önemli bir rol oynadıklarını vurgulamıştır. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada ise gençlerin sosyal medyadaki haberlere karşı güvensizlik duydukları ve bu haberler çerçevesinde araştırma/teyit süreçleri yürütme farkındalığına sahip oldukları ortaya koyulmuştur (Çömlekçi ve Başol, 2019). Ancak Kavaklı’nın (2018) araştırmasının da gösterdiği gibi, özellikle üniversite öğrencilerinin, sosyal medyadaki şüpheli haberlerin teyidi bağlamında haber doğrulama platformları ile ilgili bilgi ve farkındalıkları kısıtlı düzeyde kalmaktadır. Haber doğrulama platformlarının bilinirliği çerçevesinde ortaya çıkan bir diğer sorun ise, bu platformların ana-akım medya tarafından genellikle göz ardı edilmeleridir (Şener, 2018: 371).

Sonuç olarak, sosyal ağların olumsuz etkilerine karşı bilinçlenmek ve farkındalık geliştirmek için, sivil toplumun devreye girmesi, haber doğrulama

platformlarının sayılarının, popülerliklerinin ve etki alanlarının artması ve kullanıcıların sosyal medyanın yararları kadar zararları hakkında da bilinç sahibi, dijital araçları kullanmaya hakim birer “dijital okuryazar” haline gelmelerinin önemi artmaktadır.

2. Araştırmanın Kapsam, Yöntem ve Sınırlılıkları

Araştırma çerçevesinde öncelikle Teyit.org ve Snopes.com haber doğrulama platformlarının kuruluş amaçları ve faaliyetleri genel olarak tanıtılmıştır. Bu kapsamda platformların temel özellik, ilke ve haber doğrulama süreci sırasında uyguladıkları yöntemsel yaklaşımlar açıklanmıştır. Daha sonra ise, iki platformun web sitelerinde Ocak 2019 ayında yayınlanan haber dosyalarının içerikleri analiz edilmiş, böylece platformların genel olarak hangi konulara ağırlık verdikleri ve haber doğrulama süreçlerini hangi toplumsal konular üzerinden yürüttükleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İçerik analizi “mesajların belirli özelliklerini nesnel, sistematik ve genel olarak tanımlayarak analiz etme yöntemi” olarak tanımlanmıştır (Holsti, 1969). Araştırmada içerik analizinin tercih edilmesinin nedeni, incelenen platformların web siteleri üzerinden yayınladıkları araştırma dosyalarının niteliği ve hangi konulara ağırlık verildiği, hangi konuların ise daha az yer bulduğu gibi verilere nesnel bir yoldan ulaşabilmektir. Bu amaçla Teyit.org ve Snopes.com içeriklerinin sınıflandırılması için oluşturulan kodlama formuna sosyal medya iletişimi konusunda uzman iki akademisyenle birlikte son hali verilmiştir. Daha sonra platformların web siteleri üzerinden ulaşılan toplam 192 haber incelenmiştir. Böylece paylaşımlar konularına göre tasnif edilmiş ve öne çıkan/çıkarılan temalar tespit edilmiştir. Ayrıca, iki web sitesine ait Twitter hesaplarının Ocak 2019 ayında yaptıkları paylaşım örnekleri ve bunların yayılımı, bu platformların sınırlılıklarını göstermek adına kullanılmıştır. Araştırma, teyit platformlarının kuruluş amaçlarını, kullandıkları haber doğrulama yöntemlerini ortaya koymak ve ağırlık verdikleri konuları tespit etmek amacıyla kurgulanmıştır ve bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlerleyen çalışmalarda içerik analizi genişleterek en az bir yıllık zaman aralığını kapsayacak şekilde yapılabilir. Ayrıca söylem analizi ile oluşturulan haber dosyalarını analiz etmek ve/veya platform çalışanları ile görüşmeler yaparak organizasyonlar ve

izledikleri stratejiler konusunda daha derinlikli bilgiler elde etmek mümkün olabilecektir.

3. Bulgular

İncelenen haber doğrulama platformlarından “Snopes”, 1994 yılında David Mikkelson tarafından kurulan, çoğunlukla şehir efsaneleri, sahte haber ve aldatmacalar üzerine içerik üreten bir platformdur. İnternet ve sosyal medyanın gelişimiyle artan haber doğrulama ihtiyacı sonucu Snopes.com da haber doğrulama içeriklerinin kapsamını genişletmiştir. Platform, toplumda dolaşıma giren şüpheli haber ve bilgilerle ilgili bağımsız, kanıtlara ve kaynaklara dayalı araştırma süreçleri yürütmekte, ulaşılan sonuçları ise web sitesi ve sosyal medya olmak üzere çeşitli kanallar vasıtasıyla kullanıcılarla paylaşmaktadır. Dosya hazırlanacak konuların seçilmesi aşamasında ise kullanıcı talepleri, konunun güncelliği ve önemi gibi kriterler devreye girmektedir. Bu süreçlerde tarafsızlığın korunması adına ise, hem ekonomik kaynaklar hem de haber doğrulama süreçleri bağlamında “şeffaflık” ilkesini benimsenmiştir. Ekonomik kaynakların çok büyük bir bölümü kullanıcıların yaptıkları desteklerle sağlanmaktadır. İncelenen haberlerle ilgili analizlerde ise “doğru”, “büyük oranda doğru”, “doğru-yanlış bilgiler bir arada”, “büyük oranda yanlış”, “yanlış”, “kanıtlanmamış”, “yanıltıcı manşet” gibi etiketleri içeren bir sistem kullanılmaktadır (Snopes.com, 2019).

Teyit.org ise 2016 yılında ana-akım medya ve sosyal medyadaki şüpheli haberleri tespit etmek, bunlarla ilgili kanıtlara dayalı araştırmalar yapmak ve internet/sosyal medya kullanıcılarına doğrulanmış bilgileri ulaştırmak amacıyla kurulmuştur. Teyit.org 2018 yılında Facebook ile anlaşmaya varmış, Facebook’un Türkiye’deki üçüncü taraf haber doğrulama organizasyonu olmuştur. Bu iş birliği kapsamında Teyit.org Facebook’taki asılsız haberleri işaretleyerek, sitesinde yayınladığı analizlere yönlendirmeler yapmakta, Facebook ise bu asılsız haberlerin erişimlerini düşürerek daha az kullanıcıya ulaşması için çalışmaktadır (Teyit.org, 2019). Her iki platformun da birer Twitter hesabı bulunmakta, hazırlanan haber doğrulama dosyalarının Twitter dahil olmak üzere çeşitli sosyal medya uygulamaları aracılığıyla daha geniş bir kitleye ulaştırılmasına çalışılmaktadır. Young vd.’nin (2018) araştırmalarında gösterdikleri gibi, haber doğrulama dosyalarının

kullanıcılarla paylaşılma aşamasında sosyal medya kanalları ile birlikte görsel ve video kullanımıyla yapılan anlatımların, daha geniş bir kitleye ulaşmada önemli etkileri olmaktadır.

İncelenen haber doğrulama platformları, kendi ekiplerinin araştırmaları ve kullanıcılardan gelen istekler üzerine, sosyal medya üzerinden yayılan şüpheli haberleri çeşitli dijital araçları ve araştırmacı habercilik yöntemlerini kullanarak doğrulama yoluna gitmektedir. Bu kapsamda haberlerin ilk çıkış kaynağı araştırılmakta, hem çevrimiçi hem de çevrimdışı kaynaklar kullanılarak haberler teyit edilmekte, bu süreç ve elde edilen kanıtlar da okuyucularla paylaşılmaktadır. Yani haber doğrulama platformları haberleri salt doğru ve yanlış olarak etiketlememekte, haberlerin doğrulama sürecindeki araştırma safhalarını, kaynaklarını ve yöntemlerini de okuyuculara aktararak bu anlamda yol gösterici bir işlev de üstlenmektedir. Örneğin Teyit.org bu çerçevede dört adımdan oluşan bir strateji izlemektedir. Öncelikle şüpheli haberler taranmakta ve kullanıcılardan gelen şüpheli haber ihbarları değerlendirilmekte, ikinci aşamada ise doğrulanabilir olma, yaygınlık/önem ve aciliyet kriterlerine göre hangi haberler üzerinde durulacağına ilişkin bir seçim yapılmaktadır. Sonrasında ise araştırma ve elde edilen verilerin yayınlanması süreci gelmektedir. Son aşama olarak ise etki takibi yapılmakta, platformun teyit ile ilgili haberi sonrasında yanlış bilgiyi yayan hesap ya da medya kuruluşlarının düzeltme yapıp yapmadıkları kontrol edilmektedir. Ayrıca platform araştırma yapıp bir sonuca ulaşamadığı ve teyit imkanı bulamadığı dosyaları da takipçileriyle paylaşmaktadır. Objektiflik ve açıklık ise bu çerçevedeki temel ilkeler olarak belirlenmiştir (Teyit.org, 2019).

Tablo 1. Teyit.org Web Sitesinde Ocak 2019 Ayında Yapılan Paylaşımların Konulara Göre Dağılımı

Konu Başlığı	Haber Sayısı
Siyaset	12
Haber Güvenilirliği ve Teyidi Konusunda Araştırma ve Pratik Bilgiler	11
Ekonomik Konular (Finansal Okuryazarlık)	6

Konu Başlığı	Haber Sayısı
Toplumsal Konular	5
Ana-akım Medyadaki Gazetecilik Hataları	5
Sağlık İletişimi	4
Eğlence - Magazin	4
Göçmenlik Konusu	3
Bilimsel Konular	3
Eğitim Konusu	1

Teyit.org web sitesine bakıldığında, Ocak 2019 ayında toplam 54 haber ile ilgili doğrulama dosyasının yayınlandığı görülmektedir. Bu zaman aralığında en çok dış siyaset konusu üzerinde durulmuş, özellikle Venezuela’da Maduro yönetimine karşı gelişen hareketlerle ilgili olarak sosyal medyaya da yansıyan dezenformasyona dayalı görüntü ve içeriklerin teyit edilmesine uğraşılmıştır. Belirli haberlerle ilgili dosyaların yanı sıra platformda, sahte haber ve haber teyidi konusundaki bilimsel/akademik araştırmalara ve kullanıcılar için haber doğrulama sürecine yardımcı olabilecek pratik bilgilere de geniş yer ayrılmıştır. Böylece konuyla ilgili son araştırma, gelişme, eğilim ve tavsiyeler de okuyucularla paylaşılmakta, kişilerin konu hakkındaki bilinç düzeylerinin artırılması ve haber doğrulama süreçleri için gerekli araçlar hakkında farkındalık geliştirmeleri amaçlanmıştır. Özellikle yurtiçindeki güncel ekonomik gelişmelere dair yanlış/yönlendirici haberlerle ilgili dosyalara da bu dönemde kayda değer yer ayrılmıştır. Böylece ekonomik manipülasyonların önüne geçme ve kullanıcıların finansal okuryazarlık düzeylerini artırma hedeflenmektedir. Bunun haricinde yurtiçindeki toplumsal konular, sağlık konusunda yayılan ve kamu sağlığı açısından risk oluşturabilecek yanlış bilgiler, göçmenlerle ilgili olarak yayılan ve ön yargıları pekiştiren sosyal medya haberleri, bilim ve eğitimle ilgili kamuoyunu meşgul eden “şehir efsaneleri” de haber doğrulama platformunun üzerinde durduğu konular olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle Suriyeli göçmenlerle ilgili olarak yayılan ve ön yargıları pekiştiren yanlış bilgilerin önünün alınmasına özel bir önem atfedilmektedir. Son olarak, ana-akım medyada (çevrimdışı ortamda) yayınlanan haberler ve bu bağlamdaki habercilik

hataları da gündeme getirilmekte, platform sadece sosyal medyada yayılan dezenformasyona dayalı içeriklerle değil geleneksel haber kurumlarının içerik üretimlerini de tartışmaya açmaktadır. Böylece Teyit.org aynı zamanda “alternatif” bir haber alma mecrası olarak da iş görmektedir.

Bu noktada teyit girişimlerinin etki alanının sınırlılıklarını örnekler vasıtasıyla göstermek yerinde olacaktır. Örneğin Teyit.org tarafından 30.01.2019 tarihinde “Avrupa Merkez Bankasının üzerinde Atatürk portresi bulunan banknotlar bastırıldığı” iddiası gündeme getirilmiş, yapılan araştırmada bu bilginin doğru olmadığı kanıtlarıyla ortaya koyulmuştur. Söz konusu iddianın yanlışlığına dair haber platformun Twitter hesabı üzerinden de yayılmış, bu haber de 415 kullanıcı tarafından yeniden paylaşılmış, 1.100 kullanıcı tarafından ise beğenilmiştir (Twitter: teyit.org, 2019). Yanlış bilgi içeren haberin yayılımına bakıldığında ise, sadece 3 popüler hesabın paylaşımları göz önüne alındığında bile (@lordsinov, @bilio_muydunuz, @sputnik_TR), haberin yaklaşık 6 bin kez yeniden paylaşıldığı ve 37 bin kez beğenildiği görülmektedir.

Snopes.com tarafından ise 24.01.2019 tarihinde, “ABD hükümetinin Ocak ayında 18 milyon yasadışı göçmene çek dağıttığı” iddiası incelenmiştir. Snopes’un araştırmasına göre bu iddia öncelikle bir Facebook kullanıcısı tarafından gündeme getirilmiş ve burada birkaç yüz kere paylaşılmıştır. Ancak daha sonra bu mesaj onlarca farklı Twitter kullanıcı tarafından kopyalanarak dolaşıma sokulmuş, bu platformda da yüzlerce kez paylaşılmıştır. Snopes’un araştırması bu iddianın doğru olmadığını, zaten ABD’de de 18 milyon yasadışı göçmen bulunmadığını ortaya koymuştur. Ancak Snopes’un Twitter hesabı üzerinden yayınlanan bu doğrulama dosyası sadece 46 kişi tarafından paylaşılmış, 89 kişi tarafından ise beğenilmiştir. Yanlış ya da eksik bilgi içeren haberlerin sosyal medya üzerinden teyit haberlerine göre daha geniş ve hızlı biçimde yayıldığını bu örnekler üzerinden görmek mümkündür.

Tablo 2. Snopes.com Üzerinden Ocak 2019 Ayında Yapılan Paylaşımların Konulara Göre Dağılımı

Konu Başlığı	Haber Sayısı
Siyaset	57
Sağlık İletişimi	23
Göçmenlik Konusu	12
Ekonomik Konular (Finansal Okuryazarlık)	11
Bilimsel Konular	9
Toplumsal Konular	7
Eğlence - Magazin	7
Haber Güvenilirliği ve Teyidi Konusunda Araştırma ve Pratik Bilgiler	6
Çevre Konuları	4
Dini Konular	2

Snopes.com (2019) üzerinden yapılan teyit haberleri incelendiğinde de (toplam 138 haber) siyaset ile ilgili konularda hazırlanan teyit dosyalarının ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. ABD üzerinden yayın yapan bu platform özellikle iç siyaset konularıyla ilgilenmekte, özel olarak da ABD Başkanı Donald Trump ve ona yakın olan politikacıların eylem ve söylemlerinin doğruluk payı ile ilgili araştırmalar hazırlamaktadır. Teyit.org'un aksine Snopes.com'da sağlık iletişimi ile ilgili konulara çok daha geniş bir yer ayrılmıştır. Bu bağlamda bazı ilaçların kullanımıyla ilgili yanlış bilgiler, şehir efsanesi niteliğindeki sağlıklı yeme içme tavsiyeleri ve kamu sağlığını tehdit edebilecek dezenformasyona dayalı söylentiler gündeme getirilmekte, okuyucuların bu anlamda bilinçlenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Göçmenlik konusu da haber doğrulama platformunun öncelikleri arasında yer almaktadır. Özellikle Meksika'dan ABD'ye gelen göçmenlerle ilgili olarak yapılan olumsuz ve yanlış bilgilere dayanan haberler gündeme getirilmekte, bu çerçevede ABD hükümetine karşı eleştirel bir tavır takınılmaktadır. Yine ekonomik, toplumsal (özellikle suç ve ırkçılık) ve bilimsel konularda sosyal medyada dolaşıma giren eksik, yanlış ve yönlendirici bilgiler de Snopes.com sayfalarında kendine geniş yer

bulmaktadır. Göze çarpan farklı bir nokta ise, ABD'deki ünlülerle ilgili gelişme ve bilgilerin de Snopes.com tarafından değerlendirilmeye alınmasıdır. Bu tarzdaki magazin gelişmeleri de, toplumsal faydaları kısıtlı olsa da, ilgi çekici olmaları nedeniyle okuyucularla paylaşılmaktadır. Haber güvenilirliği ve teyidi konusundaki araştırma ve pratik bilgilere ise Teyit.org'a kıyasla daha az yer verildiği görülmüştür. Son olarak çevreyle ve dinle ilgili konularda kısıtlı da olsa doğrulama amaçlı haber dosyaları hazırlanmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada da gösterildiği üzere, haber doğrulama/kontrol platformları yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı dijital araçlardan ve sosyal medyadan faydalanarak kamuoyuna yayılan sahte, eksik ve manipülatif haberlerle mücadele etmektedir. Bu çerçevede özellikle kamuoyu oluşumuna etki eden göçmenlik dahil olmak üzere politik ve ekonomik konulara ağırlık verildiği, kamu sağlığını tehdit edebileceğinden sağlıkla ilgili olarak yayılan yanlış bilgilerin teyidine özel bir önem gösterildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra özellikle Teyit.org tarafından konuyla ilgili akademik araştırmaların da gündeme getirildiği, kullanıcıların sahte haberlerin yayılmasına karşı bilinç düzeylerini artırılması için özel dosyalar hazırlandığı ve onlara dijital okuryazarlık bağlamında pratik bilgiler verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca haber doğrulama süreçlerine kullanıcıların da katılımı teşvik edilmekte, onların gönderdiği şüpheli haberler de değerlendirilmekte ve haber doğrulama dosyaları yayınlandıktan sonra da kullanıcılardan gelen öneriler/sorular Twitter üzerinden cevaplanmaktadır. Böylece sosyal medyanın etkileşime dayalı yapısından azami şekilde faydalanılmakta, tek taraflı bir iletişim yerine okuyucuların da üretim sürecine katılabildiği çok yönlü bir iletişim tarzı benimsenmektedir.

Ancak bu noktada haber doğrulama platformlarının sınırlılıklarına dair üç noktanın altını çizmek yerinde olacaktır. İlk olarak, Kavaklı'nın (2019: 409-410) üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmanın da gösterdiği gibi, kişilerin sosyal medyada dezenformasyon konusundaki farkındalıkları yüksek olmakla birlikte sosyal medyadaki haber doğrulama platformları ile ilgili bilgileri çok kısıtlı düzeydedir. Yani bu platformların ulaşabildiği kişi sayısı hala sınırlıdır. İkinci olarak, bu platformların yaptığı doğrulama haberlerinin sosyal medyada sahte haberlere göre

çok daha düşük düzeyde dolaşıma girildiği görülmüştür. Böylece ortaya bir de “etki sorunu” çıkmaktadır. Son olarak da, bu türdeki sivil toplum girişimlerinin tek başına yeterli olamayacağı, bu konuda bireylerin bilinç düzeylerinin ve farkındalıklarının artırılmasının gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Bu doğrultuda henüz ilk derece okullardan başlayarak dijital medya okuryazarlığı eğitimlerinin yaygınlaştırılması dezenformasyon başta olmak üzere sosyal ağların tetiklediği sorunların çözümüne katkı sunabilecektir.

KAYNAKÇA

ALLCOTT, Hunt ve GENTZKOW, Matthew (2017). Social media and fake news in the 2016 election, *Journal of Economic Perspectives*, Sayı: 31(2), s.211-236.

BASTOS, Marco T. ve MERCEA, Dan (2017). The Brexit botnet and user-generated hyperpartisan news, *Social Science Computer Review*, Sayı: 37(1), s.38-54.

BENNETT, W. Lance ve LIVINGSTON, Steven (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions, *European Journal of Communication*, Sayı: 33(2), s.122-139.

BRADSHAW, Samantha ve HOWARD, Philip (2018). The Global Organization of Social Media Disinformation Campaigns. *Journal of International Affairs*, 71(1.5), 23-32.

BRANDTZAEG, Petter Bae ve FØLSTAD, Asbjørn (2017). Trust and distrust in online fact-checking services, *Communications of the ACM*, Sayı: 60(9), s. 65-71.

ÇÖMLEKÇİ, Mehmet Fatih ve BAŞOL, Oğuz (2019). Sosyal Medya Haberlerine Güven ve Kullanıcı Teyit Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı: 30, s. 55-77.

EDELMAN. (2019). Edelman Trust Barometer: Global Report. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2019-03/2019_Edelman_Trust_Barometer_Global_Report.pdf?utm_source=website&utm_medium=global_report&utm_campaign=downloads Erişim Tarihi: 01.03.2019

ERKAN, Gülsüm ve AYHAN, Ahmet (2018). Siyasal İletişimde Dezenformasyon ve Sosyal Medya: Bir Doğrulama Platformu Olarak Teyit. Org. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (29. Özel Sayısı), s. 202-223.

FERRARA, Emilio (2017). Disinformation and social bot operations in the run up to the 2017 French presidential election, First Monday, Sayı: 22(8), s.1-33.

GAMSON, William A. (2004). Bystanders, public opinion, and the media, (Editörler) David A. Snow, Sarah A. Soule ve Hanspeter Kriesi, The Blackwell companion to social movements, UK: Blackwell Publishing, s.242-261.

GRAVES, Lucas ve CHERUBINI, Federica (2016). The rise of fact-checking sites in Europe. Oxford: Reuters Institute.

HOLSTI, Ole R. (1969). Content Analysis for the Social Sciences and Humanities, Reading: MA, Addison-Wesley.

KAVAKLI, Nurhan (2019). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Teyit/Doğrulama Platformlarının Kullanımı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18(69), s.398-411.

MARWICK, Alice ve LEWIS, Rebecca (2017). Media manipulation and disinformation online. New York: Data & Society Research Institute.

MCCOMBS, Maxwell (2018) Setting the agenda: Mass media and public opinion. UK: John Wiley & Sons.

MCINTYRE, Lee (2018). Post-truth, Cambridge: MIT Press.

NEWMAN, Nick; FLETCHER, Richard; KALOGEROPOULOS, Antonis ve NIELSEN Rasmus Kleis (2019). Reuters Institute Digital News Report, Reuters Institute for the Study of Journalism, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-06/DNR_2019_FINAL_0.pdf Erişim Tarihi 16.06.2019

SNOPES.COM (2019). <https://snopes.com>, Erişim Tarihi: 01.03.2019

SONDERMAN, Jeff (2012). Most Journalists Now Get Story Ideas from Social Media Sources, Survey Says, Poynter, <http://www.poynter.org/2012/most-journalists-now-get-story-ideas-from-social-media-sources-survey-says/178070/> Erişim Tarihi: 01.03.2019

ŞENER, Nihal Kocabay (2018). “Doğruluk Kontrol Merkezi” ve “Yalan Haber” Kavramlarına İlişkin İçeriklerin Medyada Yansımalarının Araştırılması. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (29. Özel Sayısı), s. 355-373.

TEYIT.ORG (2019). <https://teyit.org/metodoloji-ve-ilkeler/> Erişim Tarihi: 01.03.2019

TWITTER (2019). <https://twitter.com/teyitorg/status/1090583465291120641> Erişim Tarihi: 01.03.2019

ÜNAL, Recep ve TAYLAN, Ahmet (2017). Sağlık İletişiminde Yalan Haber - Yanlış Enformasyon Sorunu ve Doğrulama Platformları. Atatürk İletişim Dergisi, Sayı: 14, s. 81-100.

YEGEN, Ceren (2018). Doğru Haber Alma Hakkı ve Sosyal Medya Dezenformasyonunu Doğruluk Payı ve Yalansavar ile Tartışmak. Erciyes İletişim Dergisi, Sayı: 5 (4) , s. 101-121

YOUNG, Dannagal; JAMIESON, Kathleen Hall; POULSEN, Shannon ve GOLDRING, Abigail (2018). Fact-checking effectiveness as a function of format and tone: Evaluating FactCheck. org and FlackCheck. org. Journalism & Mass Communication Quarterly, Sayı: 95(1), s. 49-75.